

Tekmeria

Vol 10 (2011)

γεγενῆσθαι. μηνύεται οὖν ἀπὸ μετοίκων τέ τινων καὶ ἀκολούθων περὶ μὲν τῶν Ἐρμῶν οὐδέποτε, ἄλλων δὲ ἀγαλμάτων περικοπαὶ τινὲς πρότερον ὑπὸ νεωτέρων μετὰ παιδιᾶς καὶ οἶνον γεγενῆσθαι. ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΟΣ • ΕΘΝΙΚΟΝ ΙΑΡΤΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
CENTRE DE RECHERCHE DE L'ANTIQUITÉ GRECQUE ET ROMAINE •
FONDATION NATIONALE DE LA RECHERCHE SCIENTIFIQUE ποιεῖται ἐν
οἰκλαις ἐφ' ὑρρεῖ τῷ καὶ τοῖς τεκνικαῖσιν ἐπτιθίσθαι. καὶ
αὐτὰ ὑπολαμβάνοντες οἱ μάλιστα τῷ Ἀλκιβιάδῃ ἀχθόμενοι
ἐμποδῶν διντὶ σφίσι μὴ αὐτοῖς τοῦ δήμου βεβαίως προεστάναι,
καὶ νομίσαντες, εἰ αὐτὸν ἔξελαστειν, πρῶτοι δὲ εἴναι, ἐμεγά-
λυνον καὶ ἐβών **Tεκμήρια** ἐπὶ δήμου ἀταλύσει τά τε μυστικὰ καὶ
ἡ τῶν Ἐρμῶν τιμῆς παραστάσεις τεκμήρια τὴν ἀλληγορίαν
μετ' ἑκείνου ἐπράχθη, ἐπικεγοντες τεκμήρια τὴν ἀλληγορίαν
ἐς τὰ ἐπιτηδεύματα οὐ δημοτικὴν παρανομίαν. δο δὲ ἐν τε
τῷ παρόντι πρὸς ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ • CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE GREEK
AND ROMAN WORLD • CONTRIBUITION A L'HISTOIRE DU
MONDE GREC ET ROMAIN • BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE
DER GRIECHISCHEN UND RÖMISCHEN WELT
ΣΤΥΓΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΥ
ΚΟΣΜΟΥ • CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE GREEK
AND ROMAN WORLD • CONTRIBUITION A L'HISTOIRE DU
MONDE GREC ET ROMAIN • BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE
10
μη μετὰ τοιαύτης αλτίας, πρὶν διαγνῶσι, πέμπειν αὐτὸν ἐπὶ^{τοσούτῳ}
στρατεύματι. οἱ δὲ ἔχθροι δεδίστε τό τε στράτευμα
μὴ εἴνουν ἔχη, ἦν δῆδη ἀγωνίζεται, δο τε δῆμος μὴ μαλα-
κίζεται θεραπεύων δι τοιούτου δι τοιούτου δι τοιούτου δι τοιούτου
καὶ τῶν Μαντικέων τινές, ἀπέτρεπον καὶ ἀπέσπευδον, ἄλλους
ῥήτορας ἐνιέντες δι ἔλεγον μην μὲν πλεῦν αὐτὸν καὶ μὴ
κατασχεῖν τὸ
ΑΘΗΝΑ 2011
DIFFUSION DE BOCCARD - 11, RUE DE MEDICIS, 75006 PARIS
θθαι ἐν ἡμέραις
ῥήταις, βούλδομενοι ἐκ μελίσσον διαβολῆς, ἦν ἔμελλον ῥῆσον
αὐτοῦ ἀπόντος πορείων, μετάπεμπτον κομισθέντα αὐτὸν ἀγω-
νίσασθαι. καὶ ἔδοξε πλεῦν τὸν Ἀλκιβιάδην.

To cite this article:

ΠΑΡΙΣΑΚΗ Μ.-Γ. Γ. (2011). Παρατηρήσεις σε δύο έπιγραφές από «τὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων». *Tekmeria*, 10, 91–101. <https://doi.org/10.12681/tekmeria.270>

<https://epublishing.ekt.gr> | e-Publisher: EKT | Downloaded at: 21/02/2026 10:41:11

Παρατηρήσεις
σε δύο ἐπιγραφές ἀπὸ «τὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων»

Σὲ μελέτη, ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο “Inscriptions latines de Macédoine” καὶ δημοσιεύθηκε στὸ *Bulletin de Correspondance Hellénique (BCH)* τοῦ 1884, ὁ Salomon Reinach παρουσίασε ἐννέα συνολικὰ ἐπιγραφές, ἐκ τῶν ὅποιων ἐπτά εἶχε ἐντοπίσει δύο χρόνια ἐνωρίτερα κατὰ τὴ διάρκεια ταξιδιοῦ του στὴ Θάσο καὶ τοὺς Φιλίππους.¹ Στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου προσέθεσε δύο ἀκόμη λατινικὲς ἐπιγραφές ὡς προερχόμενες ἀπὸ τὴ θέση Katzi-Davan «στὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων» (*BCH* 8, 1884, 49: “aux environs d’Abdère”), τὶς ὅποιες, ὅπως σαφῶς σημειώνει, γνώριζε μόνο ἀπὸ ἔκτυπα ποὺ τοῦ εἶχε ἀποστείλει συνεργάτης τῶν Γάλλων ὀνόματι Χατζηθωμᾶς. Ἀπὸ τὴ σύντομη ἀναφορὰ τοῦ Reinach σχετικὰ μὲ τὸ χρόνο καὶ τὸν τόπο εὑρέσεως τῶν δύο μνημείων καθίσταται προφανές πώς –τούλαχιστον μέχρι τὴν ἐποχὴν δημοσιεύσεως τοῦ ἄρθρου – ὁ ἵδιος δὲν εἶχε ἐπιχειρήσει νὰ ἔξετασει τοὺς λίθους: ὅσον ἀφορᾶ στὸ τουρκικὸ τοπωνύμιο μάλιστα, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε πώς αὐτὸ ἀναγραφόταν στὸ συνοδευτικὸ τῶν ἔκτυπων σημείωμα.

Γιὰ τὴν πρώτη ἀπὸ τὸ Katzi-Davan ἐπιγραφὴ² ὁ Reinach ἀναφέρει μόνο τὸ ὕψος τοῦ μνημείου (0,30 μ.) καὶ τῶν γραμμάτων (στίχ. 1: 0,09, στίχ. 2: 0,07 καὶ στίχ. 3: 0,04), χωρὶς καμμία περαιτέρω πληροφορία γιὰ τὴ μορφὴ τοῦ λίθου, τὶς διαστάσεις ἢ τὸ ὄλικό· ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενο ἡ ἐπιγραφὴ ἐντάσσεται στὴν κατηγορία τῶν ἐπιτυμβίων, ἀφοῦ μνημονεύει τὸ θάνατο τοῦ μικροῦ Ἀριστοκρίτου καὶ τὴ φροντίδα κατασκευῆς τοῦ μνημείου ἀπὸ τὴ μητέρα του:

*Uttidia Cle-
opatra Aristocrit(o)
fil(io), m(ensium) V, d(ierum) V, h(ic) s(ito) f(aciendum) c(uravit).*

1. Βλ. S. Reinach, *BCH* 8 (1884) 47-50.
2. Βλ. Reinach, ὥ.π. 49, ἀρ. 8.

Τὸ κείμενο ἐπαναλήφθηκε ώς ἔχει καὶ σὲ μεταγενέστερες δημοσιεύσεις, μὲ μία μόνο μικρὴ ἀπόκλιση στὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου.³ Οἱ δημοσιεύσεις αὐτὲς στηρίχθηκαν στὸ ἔκτυπο καὶ τὶς πληροφορίες τοῦ πρώτου ἐκδότου καὶ εἶναι σαφὲς ἀπὸ τὶς σύντομες ἀναφορές τους πώς σὲ καμμία περίπτωση δὲν ἐπιδιώχθηκε ὁ ἐντοπισμὸς καὶ ὁ ἔλεγχος τοῦ λίθου· ἔκτοτε ἡ τύχη του ἀγνοεῖται.

‘Ο δεύτερος προερχόμενος ἀπὸ τὴν Ἰδια θέση λίθος σώζει τὸ κείμενο μιᾶς δίγλωσσῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τῶν μελῶν ἐνὸς θιάσου καὶ τοῦ ἱερέα τους Ποπιλίου Ζειπᾶ πρὸς τὸν “Ἡρωα Αὔλωνείτη. ‘Ο Reinach σημείωσε τὸ ὄψις (0,22 μ.) καὶ τὸ μῆκος (0,97) τοῦ μνημείου,⁴ καθὼς καὶ τὸ ὄψις τῶν γραμμάτων τοῦ δευτέρου (λατινικοῦ) στίχου (0,04), ἐνῶ ἐπεσήμανε καὶ τὴν ὄπαρξη συμπληγάτων:

“Ἡρωι Αὔλωνείτη θυσιασταὶ περὶ ἱερέα Ποπ(ι)λλιον Ζειπᾶν
Heroi Aulonite cultores sub sacerd(ote) Popil(lio) Zip[a].

Οἱ μεταγενέστεροι σχολιαστὲς ἐπανέλαβαν καὶ πάλι τὸ κείμενο ώς ἔχει, μὲ βάση τὸ ὑπάρχον ἔκτυπο,⁵ ἐνῷ σὲ καμμία περίπτωση δὲν φαίνεται νὰ ἐπιχειρήθηκε ἡ ἀναζήτηση καὶ ἡ ἐπὶ τόπου ἔξέταση τοῦ λίθου.

Νέα δεδομένα προσέφερε στὴν ἔρευνα ἡ ἀνεύρεση τὸ 1937 καὶ δημοσίευση λίγους μῆνες ἀργότερα μιᾶς ἀκόμη λατινικῆς ἐπιγραφῆς, τὸ κείμενο τῆς ὁποίας ἐμφανίζεται πανομοιότυπο μὲ τὸ δεύτερο στίχο τῆς δίγλωσσῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Reinach.⁶ Ο λίθος ἐντοπίσθηκε στὴν οἰκία τοῦ Ἀναστασίου Κεντουκιάδου τῆς

3. *CIL III Suppl.* 7379 (βάσει τοῦ ἔκτυπου ποὺ ἀπεστάλη ἀπὸ τὸν Reinach). Th. Mommsen, *EphemEpigr* 5 (1884) 1437· A. Dumont καὶ Th. Homolle, *Mélanges d'Archéologie et d'Épigraphie* (Παρίσι 1892) 442, ἀρ. 110(b2). Ή μόνη διαφοροποίηση τῶν δημοσιεύσεων αὐτῶν ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ ἔγκειται στὴ σημείωση τοῦ τελευταίου γράμματος τοῦ ὄνόματος τοῦ παιδιοῦ στὸ τέλος τοῦ δευτέρου στίχου ἐκτὸς παρενθέσεως, προφανῶς κατόπιν ἐξετάσεως τοῦ ὑπάρχοντος ἔκτύπου.

4. Reinach, ὅ.π. 49-50, ἀρ. 9.

5. *CIL III Suppl.* 7378 καὶ 14207(1). Th. Mommsen, *EphemEpigr* 5 (1884) 1436· Dumont καὶ Homolle, ὅ.π. (σημ. 3) 442, ἀρ. 110(b1). *IGRR I* 832 καὶ Dessaу, *ILS* 4067. Πρβλ. Γ. Μπακαλάκης, «Παρανέστιοι Ἀρχαιότητες», *Θρακικά* 8 (1937) 20-21 (*BullÉpigr* 1939, 188) γιὰ σύντομες ἀναφορές ώς πρὸς τὸ περιεχόμενο τῆς Ἰδιας ἐπιγραφῆς. “Οπως προκύπτει ἀπὸ τὸ *CIL*, τὸ *cognomen* στὸ στίχ. 1 χαράχθηκε καθέτως πρὸς τὸν ὑπόλοιπο στίχο, ἐπάνω ἀπὸ τὴν τελευταία συλλαβὴ τοῦ ὄνόματος γένους: στὸ τέλος τοῦ ἐπόμενου στίχου ὁ Cagnat δίνει τὴν ἀνάγνωση *Zep[la]j*. Σημειώνεται, τέλος, πώς σὲ ὅλες τὶς μέχρι τώρα δημοσιεύσεις τὸ *cognomen* στὸν ἐλληνικὸ στίχο ἀποδίδεται μὲ τονισμὸ στὴν παραλήγουσσα (*Zeipan*).

6. Βλ. Γ. Μπακαλάκης, ὅ.π. (σημ. 5), 20-21, ἀρ. 3, εἰκ. 3 (*BullÉpigr* 1939, 188).

κοινότητας Παραδείσου (δήμος Χρυσούπολεως τοῦ νομοῦ Καβάλας, πρώην Indzes), δύπου εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ώς κατώφλι. Ὁ ἐκδότης τῆς ἐπιγραφῆς Γεώργιος Μπακαλάκης, ποὺ ὀμέσως ἐπεσήμανε τὴν ἀπόλυτη ὄμοιότητα τῶν δύο κειμένων, ἔξεφρασε τὴν ἀποφη πώς καὶ οἱ δύο ἐπιγραφὲς προέρχονται ἀπὸ κάποιο ίερὸ τοῦ Ἡρωαὶ Αὐλωνείτου (βλ. σελ. 98-99) ποὺ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθεῖ στὴν περιοχὴ τοῦ Παραδείσου. Ὁ Μπακαλάκης ἔδωσε λεπτομερῆ περιγραφὴ τοῦ λίθου, ἐνῶ σημείωσε τὶς μέγιστες σωζόμενες διαιστάσεις του ($0,06 \times 1,00 \times 0,69$) καθὼς καὶ τὸ ὄψις τῶν γραμμάτων ($0,04$):

Heroi Aulonite cultores sub sacerd(ote) Popil(lio) Zipa.

Καὶ τῆς τρίτης αὐτῆς ἐπιγραφῆς τὰ ἵχην ἔχουν πλέον χαθεῖ.

Οἱ ἐργασίες γιὰ τὴ δημοσίευση τοῦ συντάγματος τῶν ἐλληνικῶν καὶ λατινικῶν ἐπιγραφῶν τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου, ποὺ ὀλοκλήρωσε τὸ 2005 τὸ Κέντρο Ἑλληνικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς Ἀρχαιοτήτας (Κ.Ε.Ρ.Α.) τοῦ Ἑθνικοῦ Ἱδρύματος Ἐρευνῶν (Ε.Ι.Ε.) σὲ συνεργασία μὲ τὴν ΙΘ' Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων Κομοτηνῆς,⁷ ἔδωσαν τὴ δυνατότητα –πέρα ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τῶν ἴδιων τῶν λίθων, ποὺ ἀπέβη ἀκαρπη – γιὰ μία πιὸ προσεκτικὴ ἔξέταση τῶν διαθέσιμων δεδομένων καὶ κυρίως γιὰ μία συγκριτικὴ θεώρηση μὲ βάση τὸ σύνολο τοῦ σωζόμενου στὴν εὐρύτερη περιοχὴ ἐπιγραφικοῦ ὄλικοῦ. Στηριζόμενοι στὶς παρατηρήσεις αὐτές μποροῦμε σήμερα νὰ προτείνουμε –μὲ τὴν ἐπιφύλαξη ποὺ ἐπιβάλλει ἡ ἀπώλεια τῶν μνημείων ἀλλὰ καὶ οἱ περιορισμένες πληροφορίες ποὺ διαθέτουμε γιὰ αὐτά – πώς ἡ δεύτερη ἐπιγραφὴ τοῦ Reinach ταυτίζεται μὲ τὴν ἐπιγραφὴ ποὺ ἐνετόπισε λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ Μπακαλάκης καὶ πώς οἱ δύο ἐπιγραφὲς ποὺ δημοσίευσε ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος ώς προερχόμενες ἀπὸ τὴ θέση Katzi-Davan πρέπει νὰ συσχετισθοῦν ὅχι μὲ τὴν ἀρχαία πόλη τῶν Ἀβδήρων ἢ τὴ χώρα τους, ὅπως πρότεινε ὁ Ἰδιος καὶ ἐπανέλαβαν στὴ συνέχεια πολλοὶ μελετητές, ἀλλὰ εἴτε μὲ τὴν εὐρισκόμενη λίγο βορειότερα στοὺς πρόποδες τῆς Ροδόπης καὶ κοντὰ στὸ Νέστο ποταμὸ ρωμαϊκὴ πόλη τῆς Τοπείρου ἢ –ἀποφη ποὺ φαίνεται ἀκόμη πιὸ ἰσχυρὴ κατὰ τὴν ἀποφή μας γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ὀνολύνονται ὀμέσως παρακάτω – μὲ κάποια ἀπὸ τὶς θέσεις τῆς χώρας τῶν Φιλίππων. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ ὁ δῆγος οἱ ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

I. Ἡ ἀπόλυτη ταύτιση τοῦ λατινικοῦ κειμένου τοῦ Μπακαλάκη μὲ τὸ

7. Βλ. Λουᾶζα Δ. Λουκοπούλου, Ἀντιγόνη Ζουρνατζῆ, Μαρία Γαβριέλλα Παρισάκη καὶ Σελήνη Ψωμᾶ, Ἐπιγραφὲς τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου μεταξὺ τῶν ποταμῶν Νέστου καὶ Ἔβρου (Νομοὶ Ξάνθης, Ροδόπης καὶ Ἔβρου), (Ἀθῆναι 2005), στὸ ἔξης IThrAeg.

δεύτερο στίχο της δίγλωσσης ἐπιγραφῆς τοῦ Reinach, συνάδει μὲ τὴν ταύτιση τῶν παραδιδόμενων διαστάσεων, τόσο γιὰ τὸ ὄψις τῶν γραμμάτων ὅσο καὶ γιὰ τὸ μῆκος τῶν δύο πλακῶν· πράγματι, τὸ ὄψις τῶν γραμμάτων ἀναφέρεται καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ὡς 0,04 μ. γιὰ τὸ λατινικὸ στίχο, ἐνῶ τὸ μῆκος παραδίδεται ὡς 0,97 ἀπὸ τὸν Reinach καὶ 1 μ. ἀπὸ τὸν Μπακαλάκη.⁸ Τὴν ὁμοιότητα αὐτὴ ἔρχεται νὰ ἐνισχύσει καὶ ἡ προσεκτικὴ ἀνάγνωση τῆς περιγραφῆς ποὺ δίνει ὁ Μπακαλάκης γιὰ τὴν εὑρεθεῖσα στὸν Παράδεισο ἐπιγραφή· συγκεκριμένα, ὅπως σημειώνει ὁ Ἰδιος, «τὸ πρόσθιον πάχος τῆς πλακός, ἐφ' οὗ ἡ ἐπιγραφή, εἰς ἀπόστασιν 0,17 ἀπὸ τῶν γωνιῶν τῆς ἐλαττοῦται κατὰ 0,02 μ. εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζωνται εἰς τὰ ἄκρα τῆς δύο πόδια. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῆς πλακὸς εἶναι τριμένη ἐκ τῆς σημερινῆς χρήσεώς της».⁹ Η διαμόρφωση αὐτὴ ὀφείλεται ἀσφαλῶς σὲ μεταγενέστερη, δεύτερη τούλαχιστον, χρήση τοῦ λίθου καὶ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποτελεῖ τὴν αἰτία τῆς ἀποκλίσεως ἀνάμεσα στὸ ὄψις τοῦ μνημείου ποὺ ἀναφέρει ὁ Reinach (0,22) καὶ αὐτὸ τοῦ Μπακαλάκη (0,06). Στὴν περίπτωση αὐτὴ πρέπει νὰ δεχθοῦμε πῶς στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ 1884 (ἐκτυπο τοῦ Χατζηθωμᾶ) καὶ 1937 (εύρημα τοῦ Μπακαλάκη) ὁ λίθος ὅχι μόνο μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ Katzi-Davan ἀλλὰ καὶ διαμορφώθηκε καταλλήλως, προκειμένου νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς οἰκοδομικὸ ὑλικὸ στὴν οἰκία Κεντουκιάδου· συγκεκριμένα, ἀποξέσθηκε ἡ ἄνω ὁρίζοντια ἐπιφάνεια τοῦ λίθου, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐλαττωθεῖ τὸ ὄψις τοῦ μνημείου καὶ νὰ καταστραφεῖ ὁ χῶρος ὅπου βρισκόταν χαραγμένος ὁ πρῶτος, ἐλληνικὸς στίχος τῆς ἐπιγραφῆς. “Αν ἡ ὑπόθεση αὐτὴ ἀληθεύει, τότε ὁ τόπος εὑρέσεως ποὺ σημειώνει ὁ Μπακαλάκης ὀφείλεται σὲ νεώτερη τοῦ 1884 μετακίνηση τοῦ λίθου.

II. Ἀλλὰ καὶ ἡ θέση ἀνευρέσεως τῶν δύο ἐπιγραφῶν τοῦ Reinach δημιουργεῖ ὀρισμένους προβληματισμούς. Κατὰ τὸ Γάλλο ἐκδότη, ἡ θέση Katzi-Davan – παραδιδόμενη ὡς Katzi-Daran ἀπὸ τὸν Mommsen καὶ Dumont-Homolle ἀλλὰ καὶ Katri-Daran ἀπὸ τὸν Μπακαλάκη – βρισκόταν στὰ περίχωρα τῶν Ἀβδήρων· ἀλλὰ ὁ συσχετισμὸς τοῦ τοπωνυμίου μὲ τὰ εὑρισκόμενα κοντὰ στὸ ἀκρωτήριο Μπουλούστρα ὀρχαῖα κατάλοιπα ἦταν, κατὰ τὴν ἐποχὴ συγγραφῆς τοῦ ἄρθρου, ἀναπόδραστος, ἀφοῦ τὰ κατάλοιπα αὐτὰ ἀντιπροσώπευαν τὴν μόνη γνωστὴ ἀρχαιολογικὴ θέση τῆς εὐρύτερης περιοχῆς.¹⁰ Πράγματι, στὸ ἄρθρο τοῦ

8. Τὸ βάθος (0,69 κατὰ τὸν Μπακαλάκη) δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Reinach.

9. Βλ. Μπακαλάκης, ὅ.π. (σημ. 5), 20· βλ. καὶ τὴν εἰκ. 3, ποὺ συνοδεύει τὸ κείμενο.

10. Ἡ ταύτιση τῶν Ἀβδήρων προτάθηκε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἄρθρο τοῦ W. Regel περίπου στὰ χρόνια τῆς συγγραφῆς τοῦ ἄρθρου τοῦ Reinach (βλ. W. Regel, “Abdera”, *AM*

1937 ό Μπακαλάκης –άριστος γνώστης τής τοπογραφίας τής Θράκης τοῦ Αἰγαίου– σημειώνει πώς κατά τὸν Reinach οἱ ἐπιγραφὲς εἶχαν βρεθεῖ «ἐν τινὶ τοποθεσίᾳ παρὰ τὰ Ἀβδηρα», ἀλλὰ πώς τὸ τουρκικὸ τοπωνύμιο Katri-Daran βρισκόταν σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Παρὰ τὶς προσπαθειές μας, τὸ τοπωνύμιο δὲ στάθηκε δυνατὸ νὰ ἐντοπισθεῖ σὲ κανένα σημεῖο κατὰ μῆκος τοῦ Νέστου ποταμοῦ ἀπὸ τὴν ἔξοδο τῶν Στενῶν ἔως τὶς ἐκβολές του, γεγονὸς ποὺ μᾶς ὑποχρεώνει νὰ ὑποθέσουμε πιθανὴ μετονομασίᾳ ἢ ἀπώλεια κάθε σχετικῆς πληροφορίας.¹¹ Ἀλλὰ καὶ χωρὶς τὸν ἐντοπισμὸ τοῦ τουρκικοῦ τοπωνυμίου καί, ἐπομένως, χωρὶς τὴ γνώση τῆς ἀκριβοῦ θέσεως ὅπου ἀνευρέθησαν οἱ δύο ἐπιγραφὲς τοῦ Reinach –στὴν ἀνατολικὴ ἡ ἵσως στὴ δυτικὴ ὅχθη τοῦ ποταμοῦ; –, ἀκρος πιθανὴ ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ἀποφή μας ἢ ὑπόθεση πώς ἡ παρουσία τους καὶ στὸ πρώτο αὐτὸ σημεῖο ἥταν ἀποτέλεσμα προγενέστερης μετακίνησης. Γιατὶ σήμερα ποὺ ὁ ἀρχαιολογικὸς χάρτης τῆς περιοχῆς εἴναι πληρέστερα γνωστός, δὲ φαίνεται νὰ ἔχει ἐντοπισθεῖ ἀρχαία θέση στὰ περίχωρα τῆς Τοπείρου ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ τοπωνύμιο τοῦ Reinach· ἀντιθέτως, εἴναι εὐρύτερα ἀποδεκτὸ πώς ἐπιγραφὲς προερχόμενες ἀπὸ τὰ γύρω χωριά –ὅπως τῆς Κοσμητῆς, τοῦ Κύρου καὶ τοῦ Ὁλβίου– ὀφείλουν τὴν παρουσία τους ἐκεῖ σὲ μετακίνηση ἀπὸ τὸν ἀρχαιολογικὸ χώρο τοῦ Παραδείσου.¹²

III. Σὲ ἐνδιαφέρουσες παρατηρήσεις ὁδηγεῖ καὶ ἡ μελέτη τῶν ὄνοματο-

12. 1887, 161-67), ἀν καὶ ἡ θέση ἥταν γνωστὴ ἀπὸ παλαιότερα· ἀντιθέτως, ἡ ταύτιση τῆς Τοπείρου –τῆς δεύτερης ἀξιόλογης ἀρχαιολογικῆς θέσεως τῆς περιοχῆς– μὲ τὰ κατάλοιπα στὴν θέση Πετρωτὰ τῆς κοινότητας Παραδείσου προτάθηκε μόλις τὸ 1955 ἀπὸ τὸν Δημήτριο Λαζαρίδη (βλ. Δ. Λαζαρίδης, «Κατάλογος στρατηγῶν Θράκης», *AE* 1953-1954 [1955] 244). Γιὰ τὴν σταδιακὴ ἀποκαλύψη τῶν ἀρχαίων καταλοίπων στὶς θέσεις αὐτές καὶ τὴν ιστορία τῆς ταυτίσεως τους, βλ. συνοπτικὰ *IThrAeg* σελ. 175 (‘Αβδηρα) καὶ 261 (Τόπειρος).

11. Βλ. Μπακαλάκης, ὁ.π. (σημ. 5), 21. Γιὰ τὴν προσπάθεια ἐντοπισμοῦ τοῦ τοπωνυμίου, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἄλλα θέματα ποὺ θίγονται στὸ ἄρθρο αὐτό, ἰδιαίτερα πολύτιμη ὑπῆρξε ἡ βοήθεια τῆς Ντίνας Καλλιντζῆ (Ἐφορεία Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Ξάνθης) καὶ τῆς Χαϊδαρίας Κουκούλη-Χρυσανθάκη (πρ. Ἐφορος Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων Καβάλας), τὶς ὅποιες θερμὰ εὐχαριστῶ· εὐχαριστίες ὀφείλονται καὶ στοὺς Πηγὴ Καλογεράκου (Διεύθυνση Ιστορίας Στρατοῦ) καὶ Δημήτρη Δημητρόπουλο (Ινστιτοῦ Νεοελληνικῶν Έρευνῶν/Ε.Ι.Ε.) ποὺ μοιράστηκαν μαζί μου τὶς γνώσεις τους στὴν ἀναζήτηση παλαιῶν μακροτοπωνυμίων. Γιὰ τὶς μετονομασίες στὴν Θράκη τοῦ Αἰγαίου, βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Μ. Κοκολάκη, «Τὸ γεράκι καὶ ὁ σκαντζόχοιρος: Ἡ διοικητικὴ ὄνοματοθεσία τῆς ἐλληνικῆς Θράκης», *Θράκη. Ιστορικές καὶ Γεωγραφικές Προσεγγίσεις* (Ε.Ι.Ε.-Αθήνα 2000) 197-204.

12. Βλ. *IThrAeg*, σελ. 277.

λογικών στοιχείων ποὺ περιέχονται στὶς δύο ἐπιγραφές. Τὸ ἀναφερόμενο στὴν ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ ωμαϊκὸ γένος τῶν *Uttiedii* φαίνεται πῶς παραδίδεται μία ἀκόμη φορὰ στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ, καὶ συγκεκριμένα στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων.¹³ Τὸ *gentilicium* σχολίασε ὁ O. Salomies, ὁ ὅποιος ἐπεσήμανε τὴ σύνδεσή του μὲ τὶς κεντρικές κυρίως περιοχὲς τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου –καί, συγκεκριμένα, μὲ τὴν Umbria– ἐνῶ τὴν παρουσία του στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ ἀπέδωσε στὴν ἐγκατάσταση ἐκεῖ Ἰταλικῶν ἐμπόρων.¹⁴ Ἀντιθέτως, στὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ Reinach αὐτὸ ποὺ ἐμφανίζει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον δὲν εἶναι τόσο τὸ *nomen* τοῦ ἵερέως (*Popil(l)ius*) –ποὺ γνώρισε ἀξιόλογη ἐξάπλωση στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ καὶ παραδίδεται κυρίως στὴ γειτονικὴ Μακεδονία ἀλλὰ καὶ στὴ Θράκη^{–15} ὅσο τὸ *cognomen* Ζειπᾶς, ποὺ ἐμφανίζει μία πολὺ χαρακτηριστικὴ γεωγραφικὴ κατανομή· πράγματι, ἡ σχεδὸν ἀποκλειστικὴ συγκέντρωσή του στὴ Χαλκιδικὴ, τὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θάσο ἔχει ἥδη ἐπισημανθεῖ καὶ σχολιασθεῖ ἀπὸ τὴν ἔρευνα, ἡ ὅποια θεωρεῖ τὸ ὄνομα ὑποκοριστικὴ μορφὴ τῶν ἐπίσης διαδεδομένων στὴν ἴδια περιοχὴ Ζε(ι)πύρων καὶ Ζ(ε)ίπυρος.¹⁶

13. Βλ. CIL III 7343 καὶ πιὸ πρόσφατα P. Pilhofer, *Philippi. Band II: Katalog der Inschriften von Philippi* (Τυβίγγη 2000) 459–63, ἀρ. 476 μὲ προγενέστερη βιβλιογραφία.

14. Βλ. O. Salomies, “Contacts between Italy, Macedonia and Asia Minor during the Principate”, *Roman Onomastics in the Greek East. Social and Political aspects. Proceedings of the International Colloquium on Roman Onomastics, Athens 7-9 September 1993*, ed. A.D. Rizakis («Μελετήματα» 21· Ἀθήνα 1996) 121· βλ. καὶ Argyro Tataki, *The Roman Presence in Macedonia. Evidence from Personal Names* («Μελετήματα» 46· Ἀθήνα 2006) 423.

15. Γιὰ τὴ Θράκη, βλ. Milena Minkova, *The Personal Names of the Latin Inscriptions in Bulgaria, Studien zur klassischen Philologie Bd. 118* (Φρανκφούρτη 2000) 78–79, μὲ τὰ παραδείγματα τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν. Γιὰ τὴ Μακεδονία, βλ. Tataki ὁ.π. (σημ. 14), 357–61 ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας, *Macedonian Edessa. Prosopography and Onomasticon* («Μελετήματα» 18· Ἀθήνα 1994) 87, σημ. 41, *Ancient Beroea. Prosopography and Society* («Μελετήματα» 8· Ἀθήνα 1988) 444 καὶ “The nomina of Macedonia”, *Roman Onomastics* ὁ.π. (σημ. 14), 107 καθὼς καὶ Salomies, ὁ.π. (σημ. 14), 115.

16. Γιὰ ἔνα σύντομο σχολιασμὸ τοῦ ὄνοματος καὶ τὴ γεωγραφικὴ του ἐξάπλωση, βλ. Fanoula Papazoglou, “Structures ethniques et sociales dans les régions centrales des Balkans à la lumière des études onomastiques”, *CongrÉpigr VII* (Βουκουρέστι-Παρίσι 1979) 165 καὶ Louisa D. Loukopoulos καὶ M. B. Hatzopoulos, *Recherches sur les marches orientales des Téménides (Anthémonte-Kalindoi)*, IIe Partie («Μελετήματα» 11· Ἀθήνα 1996) 257–58. Γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ὄνοματος ὡς Ζειπᾶς, βλ. ἥδη Christiane Dunant καὶ J. Pouilloux, *Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos. II: De 196 avant J.-C. jusqu'à la fin de l'Antiquité* (Παρίσι 1958) 144–46 καὶ, κυρτώς, O. Masson, “Notes d'onomastique chypriote: le nom *ki-li-ka-se* et les noms en -ās à Chypre”, *Sybaris. Festschrift Hans Krahe zum 60. Geburtstag am 7. Februar 1958, dargebracht von Freunden, Schülern und Kollegen*

IV. Προβληματισμούς δημιουργεῖ καὶ ἡ σπάνια γιὰ τὰ Ἀβδηρα –ἀλλὰ καὶ γιὰ ὀλόκληρη τὴ Θράκη τοῦ Αἰγαίου– χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας, καὶ μάλιστα γιὰ πρόσωπα ἐλληνικῆς καταγωγῆς. Στὸ σύνολο τῶν 500 περίπου ἐπιγραφῶν, ποὺ βρίσκονται συγκεντρωμένες στὸ *IThrAeg*, μόλις ἐννέα ἔχουν συνταχθεῖ στὴ λατινικῇ, ἐνῶ δύο εἶναι δίγλωσσες (ποσοστὸ 2,2% ἐπὶ τοῦ συνόλου). Μὲ ἔξαρτηση ἔνα μιλιοδείκτη ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῶν Φερῶν τοῦ νομοῦ Ἐβρου, ποὺ χρονολογεῖται στὰ χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Νέρωνος καὶ συγκεκριμένα στὸ διάστημα 59-63 μ.Χ., οἱ ὑπόλοιπες περιπτώσεις ἀφοροῦν σύντομες ἢ ἀποσπασματικὰ σωζόμενες ἐπιγραφὲς ἐπιτυμβίου ἢ ἀδιάγνωστου περιεχομένου.¹⁷ Στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες ὅπου τὸ κείμενο ἐπιτρέπει ἔστω καὶ κάποια γενικὰ συμπεράσματα γιὰ τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα, παρατηρεῖται πῶς πρόκειται γιὰ φορεῖς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας καὶ πῶς σὲ καμμία περίπτωση τὸ *nomen gentilicium* δὲ συνδυάζεται μὲ *cognomen* ἐλληνικῆς ἢ θρακικῆς προελεύσεως· σὲ ὅρισμένες, μάλιστα, περιπτώσεις εἶναι προφανὲς πῶς πρόκειται γιὰ Ἰταλικοὺς (E72) ἢ Ἰσως καὶ γιὰ ἀπελευθέρους. Η παρατήρηση αὐτὴ στηρίζει τὴν ὑπόθεση πῶς ἡ χρήση τῆς λατινικῆς γλώσσας δὲ διαδόθηκε στοὺς γηγενεῖς πληθυσμοὺς τῆς Θράκης τοῦ Αἰγαίου. Στὶς ἐπιγραφὲς τοῦ Reinach καὶ τοῦ Μπακαλάκη, ἀντιθέτως, εἶναι σαφὲς πῶς τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα, ἀν καὶ φορεῖς τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἀνήκουν στὸ προγενέστερο τῆς ρωμαϊκῆς παρουσίας πληθυσμιακὸ ὑπόστρωμα τῆς περιοχῆς (ἐλληνικὸ ἢ θρακικό/προ-ελληνικό).¹⁸

(Wiesbaden 1958) 70, σημ. 18 = *OGS I 16*· τὸ ὄνομα δὲν τονίζεται ἀπὸ τὸν D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste* (Βιέννη 1976²) 189-90, s.v. Ζιπας.

17. Βλ. *IThrAeg* E72 (ἐπιτύμβιο τοῦ Ἰταλικοῦ *L. Manneius L.f. Pollio*, βλ. καὶ Μαρία-Γαβριέλλα Παρισάκη, «Παλαιὰ καὶ νέα ἐπιγραφικὰ εύρήματα ἀπὸ τὰ Ἀβδηρα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων», Γ' Πανελλήνιο Συνέδριο Ἐπιγραφικῆς Θεσσαλονίκη 19-21 Μαρτίου 2004 [ὑπὸ ἐκτύπωση], E338-42 (ἀποσπασματικὰ σωζόμενες καὶ ἀβέβαιες ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό τους ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴ Μαρώνεια), E432 (λατινικὸ ἐπιτύμβιο ἀπὸ τὴ χώρα τῆς Ζώνης, ἡ ἀρχικὴ προέλευση τοῦ ὄποιου παραμένει ἀβέβαιη), E453 (ό μιλιοδείκτης τῆς ἐποχῆς τοῦ Νέρωνος, γιὰ τὸν ὄποιο βλ. καὶ F. Mottas, “Les voies de communication antiques de la Thrace Égéenne”. *Labor omnibus unum. Gerold Walser zum 70. Geburtstag dargebracht von Freunden, Kollegen und Schülern* [Στουτγάρδη 1989] 98-101, εἰκ. 1-2· πρβλ. *BullÉpigr* 1991, 1407) καὶ E493 (ἐπιτύμβιο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Κομοτηνῆς), καθὼς καὶ τὶς δίγλωσσες E337 καὶ *E473 (ό ἀστερίσκος δηλώνει τὴν ἐλλειψη κάθε πληροφορίας ὡς πρὸς τὴν προέλευση τῆς ἐπιγραφῆς). Σημειώνεται πῶς μία πρώτη μαρτυρία γιὰ τὴν παρουσία Ἰταλικῶν στὰ Ἀβδηρα τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 2ου π.Χ. αἱ προσφέρουν τὰ περίφημα τρία ψηφίσματα τῆς Σόφιας, βλ. *IThrAeg* E8-10 μὲ περαιτέρω βιβλιογραφία καὶ πιὸ πρόσφατα Π. Μ. Νήδελης, Ἐπιγραφικὰ Θεσσαλονίκεια. Συμβολὴ στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἴστορία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονίκη 2006) 430-34, ἀρ. T17.

18. Τὰ ρωμαϊκὰ *nomina* ποὺ ἀπαντοῦν στὴ Θράκη τοῦ Αἰγαίου συνδυάζονται μὲ

V. Ιδιαίτερο ἐνδιαφέρον, τέλος, παρουσιάζει καὶ ή ἀναφορὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἡρωις Αὐλωνείτου, ποὺ μέχρι σήμερα μᾶς εἴναι μὲ βεβαιότητα γνωστὴ μόνο στὴν ἀνατολικὴ Μακεδονία. Τὸ 1969 ἐντοπίσθηκε καὶ στὴ συνέχεια ἐρευνήθηκε ἀνασκαφικὰ ἵερο στὴ θέση Τσακὶλ Μπαΐρ κοντὰ στὸν οἰκισμὸ Δημητριάδης Ἐλευθερουπόλεως.¹⁹ Η θέση τοῦ ἱεροῦ συνδέθηκε μὲ τὴν παρουσία φυσικοῦ αὐλῶνος, στενοῦ δηλαδὴ περάσματος ποὺ στὴ συγκεκριμένη περίπτωση ταυτίσθηκε μὲ τὴ δίοδο ποὺ διαμορφώνεται μεταξὺ τῶν νοτίων ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν βορείων τοῦ Συμβόλου.²⁰ Η λατρεία αὐτὴ φαίνεται πὼς κατεῖχε ἔχειοις τῆς θέση στὸ θρησκευτικὸ βίο τῶν Φιλίππων, στὴ χώρα τῶν ὁποίων ἀνήκε· ή μελέτῃ τῶν ἐπιγραφῶν μαρτυρᾶ πὼς εἶχε ἀπήχηση σὲ ὅλα τὰ πληθυσμακὰ στρώματα τῆς ἀποικίας, ἀνεξαρτήτου ἐθνολογικῆς προελεύσεως, ἐνῶ ἄκρως πιθανὴ θεωρεῖται καὶ η ὑπαρξη ἱερῶν τῆς ἴδιας λατρείας σὲ ἄλλες θέσεις τοῦ *territorium* τῆς ἀποικίας.²¹ Γύρω τὸ πρῖσμα τῆς ἐρμη-

cognomina ἐλληνικῆς, θρακικῆς καὶ ρωμαϊκῆς προελεύσεως, ἀλλὰ πάντα σὲ κείμενα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας· γιὰ μία συνθετικὴ παρουσίαση τῶν ρωμαϊκῶν ὀνομάτων τῆς περιοχῆς, βλ. πρόσφατα Maria-Gabriella Parissaki, *Prosopography and Onomasticon of Aegean Thrace* («Μελετήματα» 49· Ἀθῆνα 2007) 282-88.

19. Βλ. πιὸ πρόσφατα Γ. Ἀ. Πίκουλας, *Ἡ χώρα τῶν Πιέρων. Συμβολὴ στὴν τοπογραφία της* (Ἀθῆνα 2001) 58-59, ἀρ. 13 καὶ εἰκ. 5 καὶ 9, ὅπου παρουσιάζεται συγκεντρωτικὰ ἡ σχετικὴ μὲ τὶς ἀνασκαφές βιβλιογραφία, καὶ 124-29, ἀρ. 16-28 γιὰ τὶς ἐπιγραφές. Βλ., ἐπίσης, P. Pilhofer, *Philippi. Bd. I: Die erste christliche Gemeinde Europas* (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament; 87) (Τυβίγγη 1995) 92-100. Τὸ ἱερὸ λειτούργησε ἀπὸ τοὺς ὅστερους ἐλληνιστικοὺς χρόνους (ἀπὸ τὸ 2ο π.Χ. αἱ. κ.έ.) μέχρι καὶ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 4ου μ.Χ. αἱ., ἀλλὰ ἡ μέγιστη ἀνάπτυξή του τοποθετεῖται στὸν 2ο μ.Χ. αἱ. (βλ. Χάϊδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *ΑΔ* 40, 1985 [1990], 264 καὶ τῆς ἴδιας καὶ Δήμητρας Μαλαμίδου, «Τὸ ἱερὸ τοῦ Ἡρωα Αὐλωνείτη στὸ Παγγαῖο», *AEMΘ* 3 (1989) [Θεσσαλονίκη 1992] 559-60).

20. Βλ. Πίκουλας, ὁ.π. 207-208, ὅπου παρουσιάζονται καὶ παλαιότερες, ἐσφαλμένες ἀπόψεις γιὰ προέλευση τοῦ ἐπιθέτου ἀπὸ πόλη γειτνιάζουσα ὀνόματι «Αὐλῶν». Βλ. καὶ Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Μαλαμίδου, *AEMΘ* 3 (1989) 553-54.

21. Βλ. Pilhofer, ὁ.π. (σημ. 19), 94 καὶ 96. Πλὴν τοῦ ἱεροῦ τῶν Κηπιῶν, ποὺ ἐχαλαμβάνεται ὡς ὁ κύριος τόπος λατρείας, δύο ἀκόμη ἱερὰ ἀφιερωμένα στὸν Ἡρωα Αὐλωνείτη εἰκάζονται ἐντὸς τῆς χώρας τῶν Φιλίππων: ἔνα στὴν Κρηνίδα (πρώην Βιτάστα) στὰ δυτικὰ ὄρια τῆς ἐπικρατείας –ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τοῦ 3ου μ.Χ. αἱ.– καὶ ἔνα μεταξὺ τῶν χωριῶν Ἐπτάμυλος, Οἰνοῦσσα καὶ Νέο Σούλι – ὅπου ἀναφέρεται ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ἐντοιχισμένη σὲ νερόμυλο. βλ. Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ἐρευνες στὴν ἴστορία, τὴν τοπογραφία καὶ τὶς λατρείες τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν Μακεδονίας* καὶ Θράκης (Θεσσαλονίκη 1984) 47-54. Τὴν ἔχειοις τῆς συγκεκριμένης λατρείας στὸ θρησκευτικὸ βίο τῶν Φιλίππων φαίνεται πὼς στηρίζει καὶ νόμισμα τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας, ποὺ στὴν πρόσθια ὄψη ἀπεικονίζει μεταθανάτιο πορτράιτο τοῦ

νείας τοῦ λατρευτικοῦ ἐπιθέτου, εἶναι σημαντικὸν νὰ ἐπισημανθεῖ πῶς σὲ ὄλοκληρη τὴν περιοχὴ τῶν Ἀβδήρων καὶ τῆς χώρας τους – ὅπως αὐτὴ προσδιορίζεται σὲ ὅλες τὶς νεώτερες μελέτες – δὲν ὑπάρχουν αὐλώνες, στενωποὶ ἢ διαβάσεις ποὺ θὰ μποροῦσαν νὰ ἔξηγγήσουν τὴν παρουσία ἐνὸς τέτοιου Ἱεροῦ. Περισσότερες πιθανότητες γιὰ τὴν παρουσία μιᾶς τοποθεσίας ἀνάλογης μὲ αὐτὴν τῶν Κηπιῶν ἐμφανίζει ἡ χώρα τῆς Τοπείρου, ἀφοῦ στὰ βόρεια τῆς κοινότητας Παραδείσου καὶ τῆς γειτονικῆς τῶν Τοξοτῶν βρίσκεται ἡ νότια ἀπόληξη τῶν περίφημων «Στενῶν τοῦ Νέστου», τὰ ὁποῖα διατρέχει σήμερα ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ Κομοτηνῆς-Σταυρουπόλεως, ἐνῶ στὴν εὐρύτερη περιοχὴ τοῦ Παραδείσου καὶ ἐπὶ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ τοποθετοῦνται ἐνίοτε καὶ τὰ «Στενὰ τῶν Σαπαίων», μία φυσικὴ διάβαση ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀππιανὸν κατὰ τὴν περιγραφὴ τῶν κινήσεων τῶν στρατευμάτων τοῦ Κασσίου καὶ τοῦ Βρούτου πρὶν ἀπὸ τὴν μάχη τῶν Φιλίππων τὸ 42 π.Χ.²²

Ἡ δημοσίευση ἀπὸ τὸν Reinach τῶν δύο ἐπιγραφῶν σὲ ἄρθρο μὲ κείμενα προερχόμενα ἀπὸ τὰ ἐδάφη δυτικὰ τοῦ Νέστου, ἡ πιθανὴ σύνδεση τῶν προσώπων ποὺ ἀναφέρονται σὲ αὐτὰ μὲ τὸ ὄνομαστικὸν τῶν Φιλίππων καὶ γενικότερα τῆς ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἡ σχέση τῆς συγκεκριμένης ἀποικίας μὲ τὴ λατρεία τοῦ Ἡρωὸς Αὐλωνείτου καὶ, τέλος, ἡ σπάνια γιὰ τὴ Θράκη τοῦ Αἰγαίου χρήση τῆς λατινικῆς καὶ μάλιστα γιὰ ἄτομα μὴ ρωμαϊκῆς προελεύσεως, ὅλα συνηγοροῦν – ἀν δχι ἀπὸ μόνα τους, πάντως συνδυαστικά – στὴν ἀποδύναμωση τῆς καθιερωμένης μέχρι σήμερα καὶ συχνὰ ἐπαναλαμβανόμενης ἀπόδοσης τῶν δύο ἐπιγραφῶν τοῦ Reinach στὰ Ἀβδηρα καὶ καθιστοῦν πιθανότερη τὴ σύνδεσή τους μὲ τὴν Τόπειρο καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τους ἢ, ἀκόμη πε-

Αὐγούστου θεοποιημένου καὶ στὴν δόπισθια ἔφιππη μορφὴ μὲ τὴν ἐπιγραφὴ HEROI AULONITE, βλ. Pilhofer δ.π. 97. Ἡ συνήθιστη Ἡρωὸς Αὐλωνίτου, τέλος, ἀναφέρεται καὶ σὲ ἐπιτύμβια ἐπιγραφὴ τοῦ 159-160 μ.Χ. ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, βλ. ΑΔ 24 (1969) [1970] Χρονικά 300-301, πίν. 311γ καὶ BullÉpigr 1987, 680 καὶ G. Horsley (ἐκδ.), *New Documents Illustrating Early Christianity. A Review of the Greek Inscriptions and Papyri published in 1979* (Macquarie 1987), τόμ. IV 215.

22. Γιὰ τὰ στενὰ τοῦ Νέστου, βλ. St. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria. Their relations to Greece from the earliest times down to the time of Philip, son of Amyntas* (Λονδίνο 1926) 9, εἰκ. 6. Γιὰ τὰ «Στενὰ τῶν Σαπαίων», βλ. Ἀππιαν., *Ῥωμαϊκῶν Ἐμφυλίων* 4.11.86-13.105· κατὰ τὴν ἀποφή μας, τὰ στενὰ αὐτὰ θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν δυτικότερα τοῦ Νέστου καὶ, ἐπομένως, ἀρκετὰ πιὸ μακριὰ ἀπὸ τὴ θέση ἀνευρέσεως τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Μποκαλάκη, βλ. Μαρία-Γαβριέλλα Παρισάκη, «Τὰ στενὰ τῶν Κορπιών καὶ τῶν Σαπαίων. Ἡ ἐπανεξέταση ἐνὸς τοπογραφικοῦ προβλήματος», *HOROS* 14-16 (2000-2003) 345-62, ὅπου καὶ ἡ προγενέστερη βιβλιογραφία.

ρισσότερο κατά τὴν ἄποφή μας, μὲ κάποια ἀπὸ τὶς θέσεις τῆς χώρας τῶν Φιλίππων.²³ Τὸ τοπωνύμιο Katzi-Davan θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ εἴτε κοντὰ στὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο τοῦ Παραδείσου –όπότε στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ μετακίνηση τοῦ λίθου ποὺ ἔλαβε χώρα ἀνάμεσα στὴν ἀναφορὰ τοῦ Reinach τὸ 1884 καὶ τοῦ Μπακαλάκη τὸ 1937 ὑπῆρξε μικρή – εἴτε δυτικότερα, σὲ κάποια περιοχὴ πέρα ἀπὸ τὴ δεξιὰ ὅχθη τοῦ ποταμοῦ ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ σχετίζεται μὲ τὸ χῶρο τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας. "Αν ἡ ἀπόδοση αὐτὴ ἀληθεύει, τότε ἡ ἔρευνα θὰ πρέπει νὰ ἐπανεξετάσει ὅλες τὶς ἀπόφεις ποὺ ἐκφράστηκαν κατὰ καιροὺς γιὰ τὴν ἐξάπλωση τῆς συγκεκριμένης λατρείας σὲ περιοχὲς ἔκτὸς τῆς χώρας τῶν Φιλίππων καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅταν αὐτὲς στηρίζονται στὴν ἀνεύρεση μεμονομένων ἐπιγραφῶν."²⁴

23. Γιὰ τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ θὰ μποροῦσε νὰ ὑποτεθεῖ προέλευση ἀπὸ τὸ ἵερὸ τῶν Κηπιῶν ἢ κάποιο ἄλλο ἀπὸ τὰ ἵερὰ τῆς συγκεκριμένης λατρείας, ποὺ ἀναφέροθηκαν πιὸ πάνω (βλ. σημ. 21). Ἡ ἀναφορὰ τῶν θυσιαστῶν στὴ δευτερῃ ἐπιγραφὴ τοῦ Reinach παραπέμπει στὶς τελετουργικὲς θυσίες καὶ στὰ συμπόσια, ἡ παρουσία τῶν ὅποιων εἰκάζεται καὶ στὸ ἵερὸ τῶν Κηπιῶν, ἐξ αἰτίας τοῦ σχήματος τοῦ ἀνευρεθέντος κτηρίου καὶ τῶν κεραμεικῶν εὑρημάτων, βλ. Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Δήμητρα Μαλαμίδου, «Τὸ ἵερὸ τοῦ Ἡρωαὶ Αὔλωνείτη στὸ Παγγαῖο (II)», *AEMΘ* 4 (1990) [Θεσσαλονίκη 1993] 505-506. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ σημειώνεται πώς στὴ συγκεκριμένη ἐπιγραφὴ ὁ Ποπίλιος Ζειπᾶς ρητῶς ἀναφέρεται ὡς ἵερεύς, λειτούργημα ποὺ κατὰ τὸν Pilhofer δὲν ἀπαντᾷ στὶς προερχόμενες ἀπὸ τὸ ἵερὸ τῶν Κηπιῶν ἐπιγραφές (Pilhofer, ὁ.π. [σημ. 19], 100: "Die weitaus häufigste Funktion im Kult des Thrakischen Reiters ist somit die des ἱερεύς; diese ist in den bisher publizierten Inschriften aus Kipia nicht bezeugt"). Στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε προέλευση ἀπὸ κάποιο ἄλλο ἵερὸ τῆς ἴδιας λατρείας ἢ ἐπανεξέταση τῆς ἄποφης αὐτῆς.

24. Βλ. π.χ. Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, *AΔ* 38 (1983) [1989] Β' 2, σελ. 322 καὶ Pilhofer, ὁ.π. (σημ. 19), 96, σημ. 14. Πλὴν τῆς ἐπιγραφῆς Ἀβδήρων/Τοπείρου καὶ ὄσων προέρχονται ἀπὸ τὴ χώρα τῶν Φιλίππων, ἡ λατρεία τοῦ Ἡρωαὶ Αὔλωνείτου ἀναφέρεται καὶ σὲ ἐπιγραφὴ ἀναγλύφου μὲ παράσταση ἥρωος Ἱππέως, ποὺ βρέθηκε στὴ Νεάπολη τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ ποὺ κατὰ τὸν ἐκδότη τῆς εἴναι πιθανὸ νὰ μεταφέρθηκε ἀπὸ τὰ θρακικὰ παράλια, βλ. *ILS* 4067: *Heroi Avlonite | L. Modiarius Lucifer sacer*. Ἡ λιθολόγηση, ποὺ μαρτυρᾷ ἡ διασπορὰ τῶν σχετικῶν ἐπιγραφῶν, θὰ μποροῦσε νὰ ὀφείλεται στὴν ἐκτεταμένη καταστροφὴ τοῦ ἵερου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 4ου μ.Χ. αἰ., ποὺ διαπίστωσαν οἱ ἀνασκαφές καὶ ἀπέδωσαν εἴτε σὲ βαρβαρικές ἐπιδρομές εἴτε στὴν προσπάθεια τῶν Χριστιανῶν νὰ ἔξαλείψουν τὰ ἵγη τῆς παλαιότερης καὶ σημαντικῆς γιὰ τὴν περιοχὴν αὐτὴ λατρείας (βλ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ Μαλαμίδου, *AEMΘ* 3 [1989] 560).

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ

Μετά τὴν παράδοση τοῦ ἄρθρου, ἡ συγγραφεὺς ἐπεσήμανε πὼς ἐπὶ τῆς ὁδικῆς ἀρτηρίας ποὺ ἔνώνει τοὺς Φιλίππους μὲ τὴν Καβάλα ὑπάρχει οἰκισμὸς μὲ τὴν ὄνομασία Πολύστυλο, πρώην Μπουλούχτσα ἢ Μπουλούτσκα. Στὴν περιοχὴν ἔχουν βρεθεῖ ἐπιγραφές, γιὰ τὶς ὅποιες εἰκάζεται πιθανὴ μετακίνηση ἀπὸ ἄλλο σημεῖο τῆς χώρας τῶν Φιλίππων (ἴσως καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο), ἐνῶ τὶς τελευταῖες δεκαετίες ἔχουν ἐπισημανθεῖ καὶ ἀρχαιολογικὰ κατάλοιπα ποὺ ἀποδίδονται σὲ ρωμαϊκὴ ἀγροικία, βλ. Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ιστορικὴ Γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα* (Θεσσαλονίκη 1976) 83, 190, 194 καὶ γιὰ τὶς ἐπιγραφές, Pilhofer (δ.π. σημ. 19) ἀρ. 043-044. Σημειώνεται, μάλιστα, πὼς οἱ δύο λατινικὲς ἐπιγραφὲς τῆς περιοχῆς δημοσιεύθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὸν Reinach στὸ ἴδιο ἄρθρο μὲ τὶς ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὸ Katzi-Daran (βλ. δ.π. [σημ. 1], σελ. 48-49, ἀρ. 5-6), μὲ τὴν ἔνδειξη πὼς προέρχονταν ἀπὸ τὸ ἐγκαταλειπμένο μουσουλμανικὸ νεκροταφεῖο στὸ “tchiflik de Bouloutchka”. Ἡ τοπωνυμικὴ συνάφεια μὲ τὴ θέση Πολύστυλο, πρώην Μπουλούστρα, τοῦ νομοῦ Ξάνθης εἶναι προφανῆς: μποροῦμε, ἐπομένως, νὰ εἰκάσουμε πὼς ἡ θέση Katzi-Daran βρισκόταν πλησίον τοῦ πρώτου Πολυστύλου (τοῦ νομοῦ Καβάλας) καὶ πὼς ἡ σύνδεση μὲ τὸ Πολύστυλο τοῦ νομοῦ Ξάνθης –καὶ, ἐπομένως, μὲ τὰ Ἀβδηρα–προέκυψε συνειρμικά (εἴτε ἀπὸ τὸν Reinach εἴτε ἀπὸ τὸν Χατζηθωμᾶ) ἐξ αἰτίας τῶν ἀξιολογότερων ἀρχαιολογικῶν καταλοίπων τῆς δεύτερης αὐτῆς θέσης. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ἐνισχύεται ἡ προταθεῖσα καὶ στὸ ἄρθρο σύνδεση τῶν ἐπιγραφῶν μὲ τοὺς Φιλίππους.